

Sławomir IGNATIUK¹

PERSPEKTYWY ROZWOJU MLECZARSTWA REGIONU PODLASKIEGO W KONTEKŚCIE UWARUNKOWAŃ MAKROEKONOMICZNYCH

Streszczenie

Na podstawie przeprowadzonych analiz stwierdzono, że przemysł mleczarski wywiera duży wpływ na funkcjonowanie rolnictwa oraz innych działów gospodarki narodowej. Wytwarzanie i obrót produktami mleczarskimi przynosi również pozytywne rezultaty ekonomiczne, stąd istnieje konieczność tworzenia dobrych warunków do rozwoju i funkcjonowania przemysłu mleczarskiego na obszarze regionu podlaskiego.

Słowa kluczowe: branża mleczarska, produkcja mleka, kwoty mleczne, sektor rolny

ROLE OF MACRONOMIC FACTORS IN DEVELOPMENT PROSPECTS OF DAIRY SECTOR IN PODLASKIE

Summary

The conducted analyses reveal that the dairy industry has a major impact on the functioning of agriculture and the other sectors of the national economy. Production and marketing of dairy products bring considerable economic benefits, hence it is vital to create good conditions for the development and efficient operation of the dairy industry in the Podlaskie region.

Key words: dairy industry, milk production, milk quota, agricultural sector

1. Wstęp

Produkcja mleka jest ważną gałęzią gospodarki rolnej w Polsce. Polska jest szóstym, po: Niemczech, Francji, Wielkiej Brytanii, Holandii i Włoszech, producentem mleka w krajach Unii Europejskiej [Dokument elektroniczny, tryb dostępu: http://ec.europa.eu/agriculture/milk/index_en.htm, data wejścia: 09.05.2013]. Polscy rolnicy wytwarzają ponad 8% europejskiej produkcji mleka. Przemysł mleczarski ma w naszym kraju szczególne znaczenie społeczne, bowiem około 156 tys. producen-

¹ dr inż. Sławomir Ignatiuk – Wydział Zarządzania, Politechnika Białostocka; e-mail: s.ignatiuk@pb.edu.pl.

tów wprowadza mleko do obrotu i jest to główne źródło utrzymania tych gospodarstw. W rejestrze podmiotów skupujących mleko znajduje się ich 315². Rynek mleka i przetworów mlecznych jest dynamicznie rozwijającą się gałęzią polskiego rolnictwa. Stale dokonująca się koncentracja produkcji i przetwórstwa sprawia, że sektor mleczarski staje się coraz bardziej wyspecjalizowany. Jednocześnie bardzo istotną kwestią jest wrażliwość sektora mleczarskiego na zmieniające się uwarunkowania rynkowe.

Produkcja mleka staje się coraz bardziej wymagająca i kosztowna. Wynika to: ze zmieniających się warunków klimatycznych, z wymagań rolno-środowiskowych w zakresie zrównoważonej produkcji rolniczej, niestabilności rynków finansowych, wzrostu kosztów produkcji rolnej i rosnących wymagań konsumentów, którzy oczekują produktów coraz bardziej zróżnicowanych i lepszych jakościowo. Rynek mleka i jego przetworów w UE jest najbardziej wspierany i regulowany spośród wszystkich gałęzi produkcji branży rolno-spożywczej. System kwot mlecznych (indywidualnych ilości referencyjnych dla poszczególnych krajów UE) został wprowadzony w 1984 roku, w celu ograniczenia rosnącej produkcji mleka. Limitowanie produkcji mleka ma zapewnić: określony poziom produkcji mleka w poszczególnych państwach, stabilizację cen mleka i jego przetworów, przyspieszenie poziomu koncentracji produkcji, stabilizację dochodów gospodarstw produkujących mleko oraz zahamować wzrost wydatków z budżetu rolnego UE na interwencję rynkową. Każdy kraj członkowski UE może wyprodukować i wprowadzić na rynek określoną w „kwocie narodowej” ilość mleka i przetworów mlecznych. Nadprodukcja i przekroczenie limitu sprzedaży mleka przez uprawnionych producentów pociąga za sobą naliczanie kar, które należy wpłacać do kasy UE.

2. Potencjał wytwórczy polskiej branży mleczarskiej

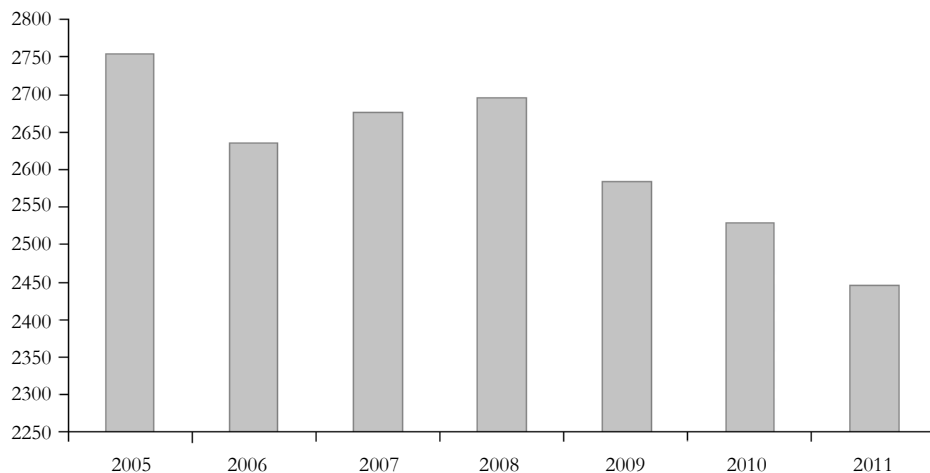
W Polsce nasilają się procesy koncentracji i intensyfikacji produkcji mleka, czego efektem jest stopniowo zmniejszająca się liczba gospodarstw produkujących mleko krowie. W 2011 roku było ich o ponad 41% mniej niż w roku 2004. Liczba hurtowych dostawców mleka w ciągu siedmiu lat zmniejszyła się o około 50%, a bezpośrednich o około 82%. Według stanu na 31 marca 2012 roku, dostawców hurtowych było 156 tys., a dostawców bezpośrednich – 13 tys. [*Agencja Rynku Rolnego*, 2012, s. 2]. Maleje również pogłowie krów mlecznych. Zgodnie z danymi GUS, liczba krów mlecznych w grudniu 2011 roku wynosiła 2 446 tys. sztuk i w porównaniu z grudniem 2010 roku zmniejszyła się o blisko 83 tys. sztuk (spadek o 3,3 %). Po akcesji, krajowe pogłowie krów mlecznych zmalało o około 11%, tj. o 305 tys. szt. [*Agencja Rynku Rolnego*, 2012 s. 2]. Ocenia się, że w kolejnych latach pogłowie krów nadal będzie wykazywało tendencję spadkową. Postępująca koncentracja produkcji i towarzyszący jej postęp hodowlany i technologiczny sprzyjają wzrostowi wydajności krów mlecznych, która w 2011 roku wyniosła blisko 4 508 litrów/sztuk, natomiast w roku 2005 wynosiła

² Zestawienie podmiotów skupujących, wpisanych do Rejestru Podmiotów Skupujących Mleko, według stanu na dzień 14.05.2013 rok – dane Agencji Rynku Rolnego.

4 027 litrów/sztuk. Przewiduje się, że w kolejnych latach nadal będzie zmniejszała się liczba producentów mleka przy rosnącej wydajności mlecznej krów oraz spadającym pogłowie krów. Tendencje te potwierdzają dane statystyczne zawarte na rysunkach: 1., 2. i 3. Szczególnie jest widoczne to na przykładzie województwa podlaskiego, w którym to pogłowie krów spadło w roku 2011 w stosunku do roku 2010, przy rosnącej jednocześnie produkcji mleka.

RYSUNEK 1.

Pogłowie krów mlecznych w Polsce w latach 2005-2011 (tys. sztuk)

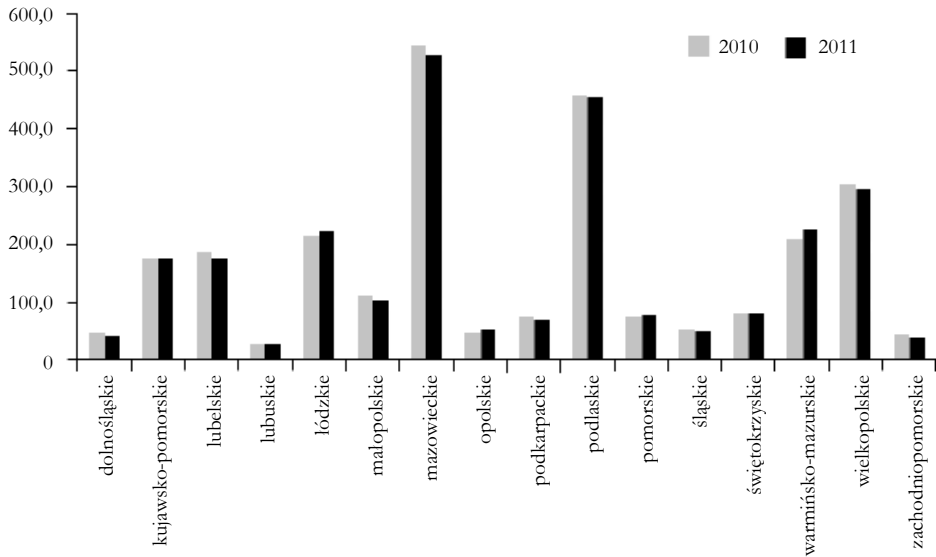
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Z zawartych na rysunkach: 1. i 2. informacji wynika, że pogłowie bydła mlecznego w Polsce zmniejszyło się do 2446 tys. sztuk w roku 2011. Krów ubyło w dziesięciu, spośród szesnastu, województwach. Najbardziej, ponieważ o 10,2 % spadła liczba krów w województwie dolnośląskim oraz małopolskim o 8,6%. W województwie podlaskim spadek pogłowia bydła mlecznego kształtował się na poziomie 1,7%. Natomiast w warmińsko-mazurskim w tym samym okresie przybyło krów o około 18,6 %. W roku 2013 należy spodziewać się zmniejszenia tempa redukcji pogłowia bydła mlecznego. Podobne tendencje będą obserwowane również w Unii Europejskiej.

Z zawartych na rysunku 2. danych wynika, że najwyższy stan pogłowia krów mlecznych był notowany w województwach: mazowieckim i podlaskim, w związku z tym, w tych województwach był największy skup mleka (rysunek 4.).

RYСУNEK 2.

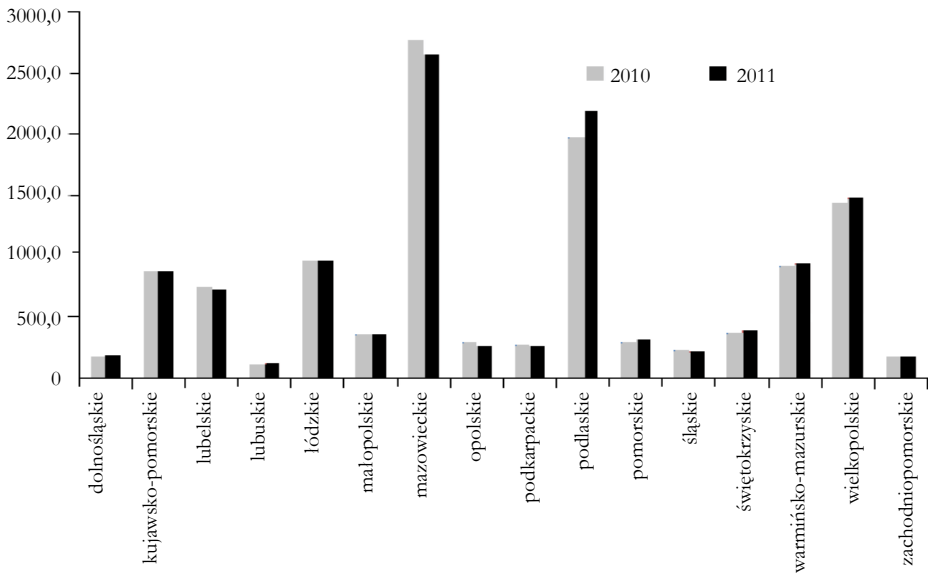
Pogłowie krów mlecznych w czerwcu 2010 roku oraz 2011 roku, według województw (tys. sztuk)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

RYСУNEK 3.

Produkcja mleka krowiego w latach 2010 oraz 2011, według województw w milionach litrów

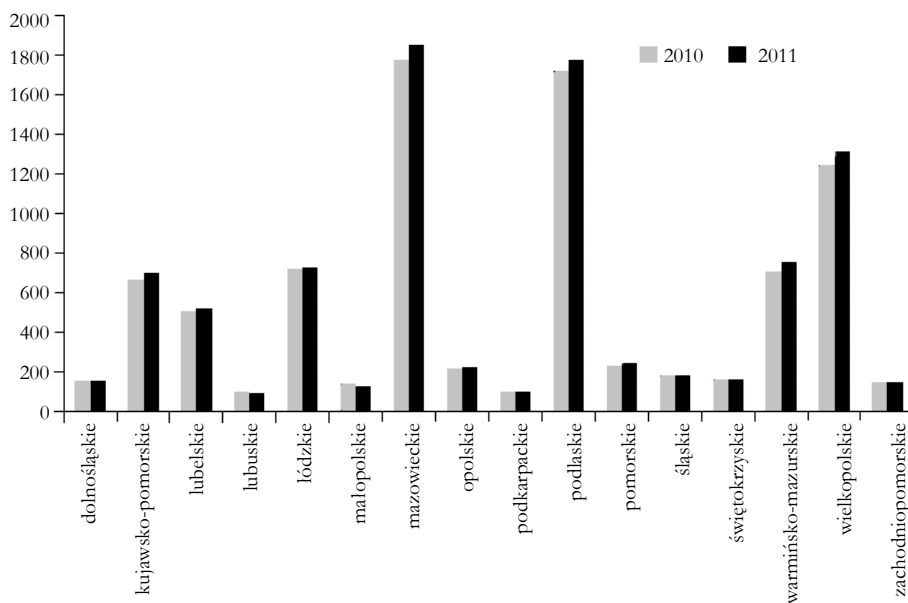

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Według danych Komisji Europejskiej w 2012 roku, unijne mleczarnie skupiły łącznie 139,0 mln t mleka (około 135 mld l), tj. o niespełna 1 % więcej niż w 2011 roku. Spośród 315 podmiotów skupujących mleko w roku 2012, tylko 22 mleczarnie skupiły więcej niż 100 mln l mleka, a ich łączny udział w krajowym skupie wynosił prawie 60%. Wśród 10 największych polskich mleczarni, mających łącznie ponad 40-procentowy udział w skupie mleka, tylko 5 kupiło więcej niż 300 mln l, z tego jedna więcej niż 1 mld l. Żadna z polskich mleczarni nie mieści się w pierwszej dwudziestce największych firm mleczarskich w Unii Europejskiej, mimo że Polska jest czołowym producentem mleka w Unii Europejskiej. Pozostałe podmioty skupują i przetwarzają od 10 do 80 mln l mleka rocznie.

RYSUNEK 4.

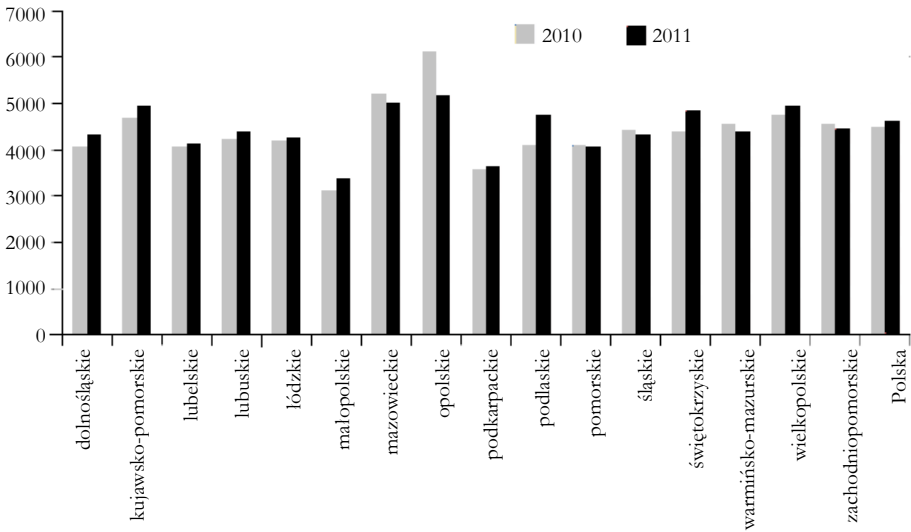
Skup mleka w latach 2010 oraz 2011, w milionach litrów, według województw

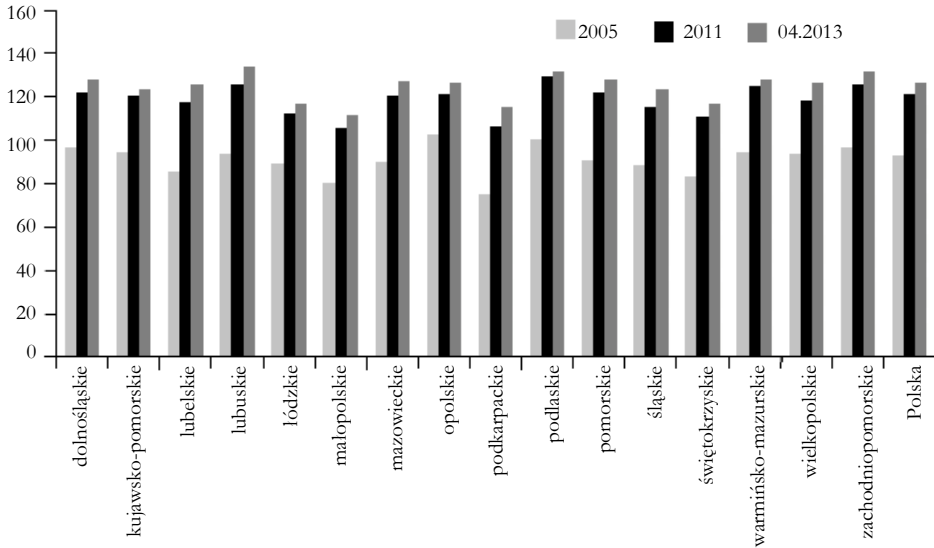
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Należy zaznaczyć, że obszar terytorialny skupowanego surowca przez zakłady mleczarskie znacznie różni się od miejsca produkcji, ponieważ zdecydowaną część produkowanego mleka w województwie mazowieckim skupują podmioty mające siedzibę w województwie podlaskim, szczególnie jest aktywna SM Mlekovita.

Z przedstawionych na rysunku 5. informacji wynika, że przeciętna roczna wydajność mleka od jednej krowy w roku 2011 kształtowała się na poziomie około 4508 l mleka i w poszczególnych województwach była do siebie zbliżona (poza województwami: opolskim i mazowieckim).

RYСУNEK 5.**Przeciętny roczny udój mleka w latach 2010 oraz 2011, według województw od jednej krowy w litrach**

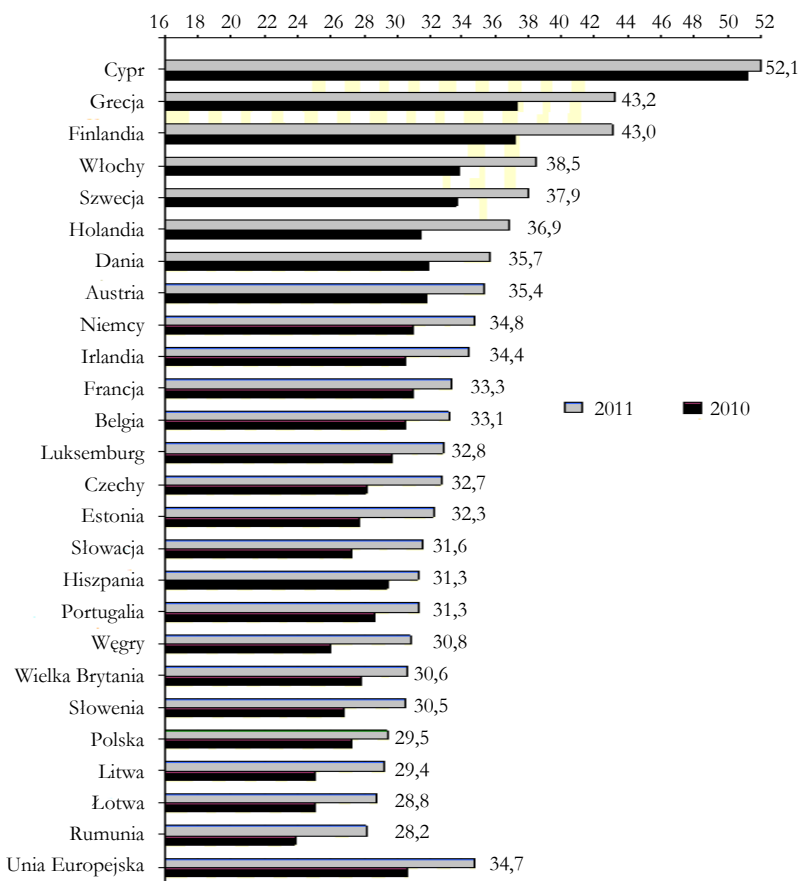
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

RYСУNEK 6.**Ceny skupu mleka krowiego w poszczególnych województwach, w latach 2005 i 2011 oraz w kwietniu 2013 (zł za 1 hl)**

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Według Głównego Urzędu Statystycznego, cena skupu mleka w kwietniu 2013 roku wyniosła 126,34 zł/1 hl i była wyższa o 5,8% niż w kwietniu 2012 roku i o 0,8% wyższa od ceny wypłaconej w marcu 2013 roku. Ceny skupu kształtowały się poniżej średnich cen uzyskiwanych przez producentów w krajach Unii Europejskiej.

RYSUNEK 7.
Średnie roczne ceny skupu mleka w krajach UE w €/100 kg
w latach 2010 i 2011

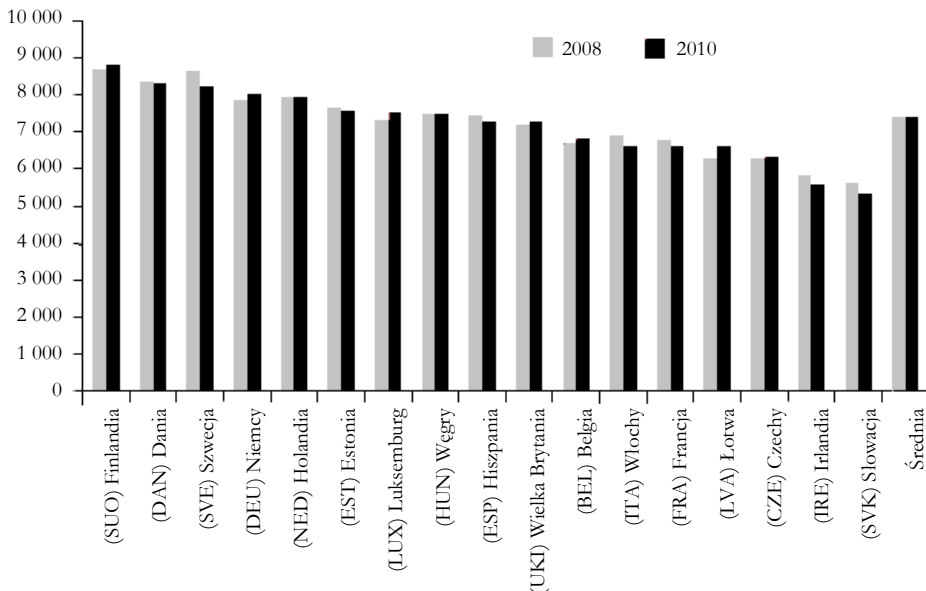
Źródło: [Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Departament Rynków Rolnych, 2012].

W roku 2011 w Polsce wyprodukowano ponad 12,1 mld l mleka. Stało się to możliwe dzięki poprawieniu wydajności oraz wyhamowaniu tempa redukcji pogłowia krów mlecznych. Wydajność mleczna krów z populacji ogólnej (czyli krów – zarówno będących pod oceną użyteczności mlecznej, jak i pozostałych) wzrosła w latach 2005-2011

o 471 l na sztukę. Niestety, z uwagi na nadmierne rozdrobnienie chowu bydła w Polsce, wydajność mleczna nadal jest o około 30 % niższa od przeciętnej wydajności krów w krajach UE. Niższa od średniej unijnej jest także cena mleka w Polsce. W październiku 2011 roku średnia cena skupu w UE-25 wyniosła 34,7 euro/100 kg i była o 15% wyższa niż w Polsce.

RYSUNEK 8.

Wydajność mleczna krów z populacji ogólnej w latach 2008 i 2010, w wybranych krajach Unii Europejskiej (rocznie w kg/krowę)

Źródło: [Dokument elektroniczny, tryb dostępu: <http://ec.europa.eu/agriculture/rica/database/database.cfm>, data wejścia: 06.05.2013].

3. Charakterystyka branży mleczarskiej w regionie podlaskim

Obecnie, w województwie podlaskim jest zarejestrowanych 22,4 tys. hurtowych producentów mleka, którzy dysponują łączną kwotą indywidualną w wysokości 1,9 mld kg. Średnia kwota, przypadająca na dostawcę z województwa podlaskiego, wynosi 86,0 tys. kg i jest wyższa od średniej krajowej o 18,6 tys. kg. Na terenie województwa podlaskiego obserwuje się bardzo dynamiczny proces zmian zachodzących w gospodarstwach produkujących mleko. Liczba dostawców hurtowych zmniejszyła się w ciągu 9 lat niemal dwukrotnie. Mimo spadku liczby gospodarstw wprowadzających surowiec na rynek, wzrosła w województwie podlaskim ilość skupionego mleka (z 1 501 mln kg w roku

kwotowym 2004/2005 do 1 877 mln kg w roku kwotowym 2011/2012), [*Agencja Rynku Rolnego*, 2013, s. 2].

Gospodarka województwa podlaskiego w istotnym stopniu opiera się na rolnictwie, które niemal całkowicie należy do sektora prywatnego. Niezwykłość produktów rolnych, pochodzących z naszego regionu, polega w znacznej mierze na tym, że powstają one na jednym z najczystszych ekologicznie obszarów Polski. Dzięki między innymi temu produkty te są bardzo popularne na wymagających rynkach państw Unii Europejskiej, dlatego rozwój gospodarczy regionu musi gwarantować zachowanie czystości środowiska naturalnego. Do atutów regionu można zaliczyć: tranzytowe położenie, współpracę transgraniczną, czyste ekologicznie rolnictwo, wysoki poziom przetwórstwa rolno-spożywczego oraz zaplecze naukowe, które kształci fachowe kadry. Na terenie województwa podlaskiego swoją siedzibę posiada 10 podmiotów skupujących mleko. Są to: „Bielmlek” Spółdzielnia Mleczarska w Bielsku Podlaskim, Moniecka Spółdzielnia Mleczarska, Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska w Hajnówce, Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska w Piątnicy, Spółdzielnia Mleczarska „Rospuda” w Filipowie, Spółdzielnia Mleczarska „Sudowia” w Suwałkach, Spółdzielnia Mleczarska w Łapach, oraz – największe w kraju – Spółdzielnia Mleczarska „Mlekpol” w Grajewie i Spółdzielnia Mleczarska „Mlekovita” w Wysokiem Mazowieckiem oraz 1 spółka prawa handlowego „Polser” sp. z o.o. w Siemiatyczach. Na przestrzeni lat kwotowych obserwuje się w województwie podlaskim postępującą koncentrację produkcji mleka. Dostawcy hurtowi dostarczają do podmiotów skupujących coraz więcej mleka. Sytuacja ta znajduje odzwierciedlenie w skali skupu mleka w województwie oraz w poszczególnych gospodarstwach rolnych, gdzie średnia sprzedaż oraz kwota indywidualna jest z roku na rok wyższa. Na początku 2012 roku liczba producentów mleka na terenie województwa podlaskiego wynosiła 23,8 tys. Dostawcy dysponują limitem kwoty mlecznej w wysokości 1,9 mld kg, co stanowi 1/5 limitu krajowego.

W związku z konsolidacją sektora i pojawieniem się krajowych liderów, nie można o przemyśle mleczarskim mówić w kategoriach jednego województwa. Kooperacja, współpraca czy też powiązania kapitałowe wychodzą poza granice województwa, powodując jego rozproszenie geograficzne. Konkurencja na rynkach zbytu także nie ogranicza się do regionu (który praktycznie dla każdego przedsiębiorstwa mleczarskiego nie jest docelowy, co jest związane z niską zamożnością jego mieszkańców) i przenosi się bardziej na południe kraju, gdzie pozycja lokalnych zakładów mleczarskich jest słabsza. W ramach województwa mamy za to do czynienia z silną konkurencją o surowiec, która pogłębia izolację poszczególnych zakładów mleczarskich.

Przedsiębiorstwa przemysłu spożywczego branży mleczarskiej regionu podlaskiego powinny odegrać kluczową rolę w konsolidacji polskiej branży mleczarskiej, a wtedy region stanie się rozpoznawalny jako centrum mleczarstwa, kojarzony z ekologią w Europie i na świecie. Kooperacja i konkurencja pomiędzy: dużymi zakładami mleczarskimi, jak i małymi mleczarniami produkującymi wyroby niszowe oraz producentami maszyn i urządzeń, dostawcami komponentów produkcji, a także organizacjami branżowymi i ośrodkami naukowymi przyczyni się do wzrostu konkurencyjności branży i wysokiej efektywności przedsiębiorstw przynoszących korzyści całemu regionowi.

Głównym problemem związanym z funkcjonowaniem branży mleczarskiej regionu podlaskiego jest regulowany dostęp do podstawowego surowca – mleka, natomiast przedsiębiorstwa przemysłu mleczarskiego skupują surowiec z ościennych województw. Niektóre zakłady mleczarskie mają trudności z pozyskaniem kadry zarządzającej o odpowiednich kwalifikacjach i doświadczeniu w branży mleczarskiej. Kolejnym ważnym, a może i zasadniczym, zagadnieniem jest konsolidacja branży – należy spodziewać się, że w najbliższej dekadzie nastąpi w Polsce kilka spektakularnych fuzji. Dotychczas nie dochodziło do fuzji w małych podmiotach gospodarczych, głównie ze względów ambiciozalnych kierownictwa lub ze względu na zdecydowany sprzeciw członków spółdzielni. Obrót akcjami polskich podmiotów mleczarskich faktycznie jeszcze nie funkcjonuje. Najważniejszymi graczami na rynku przejść w Polsce są: Mlekoop, Mlekovita, Łowicz, Polmlek.

Według rankingu czasopisma „Forbes”, w roku 2012 największym przedsiębiorstwem województwa podlaskiego była SM Mlekoop z Grajewa, zajmująca 87. miejsce w Polsce pod względem przychodów. Na drugim miejscu uplasowała się Grupa Mlekovita z Wysokiego Mazowieckiego z miejscem krajowym 91., trzeci podlaski producent OSM w Piątncy, pod względem wielkości sprzedaży, jest w kraju 288. Łączne przychody ze sprzedaży przedsiębiorstw: SM Mlekoop, Grupy Mlekovita oraz OSM w Piątncy w 2012 roku wyniosły ponad 7,1 mld zł przy ogólnej produkcji sprzedanej podlaskiego przemysłu przetwórczego w 2011 roku, wynoszącej około 16,4 mld zł w tym cała produkcja przemysłu artykułów spożywczych wyniosła 9 mld. Te wielkości pokazują, jak ogromny wpływ na podlaską gospodarkę ma branża przetwórstwa mleka.

Podlaska branża mleczarska to lider krajowy z ponad 30-procentowym udziałem w krajowym rynku produkcji: masła, mleka, śmietany. Branża posiada wiele najbardziej rozpoznawanych w kraju marek, np.: Mlekovita, Łaciate, Milko, Wypasione, Serek Wiejski itd. Podlascy producenci są także liczącym się eksporterem branży spożywczej. Z całą pewnością rozwój analizowanej branży ma dodatkowo znaczący wpływ na funkcjonowanie innych sektorów podlaskiej gospodarki, takich jak: handel, transport, zaopatrzenie rolnictwa itp. Jednak przede wszystkim rozwój branży przyczynił się do restrukturyzacji i ukształtowania podlaskiego sektora produkcji rolnej, w którym dominuje produkcja mleka. Sektor rolny województwa podlaskiego wytwarza około 20% krajowej produkcji mleka krowiego. Trzeba zauważyć, że produktywność podlaskiego rolnictwa na tle kraju kształtuje się powyżej przeciętnej i na przestrzeni ostatnich lat stale wzrasta.

4. Podsumowanie

Z przedstawionych informacji wynika, że mleczarstwo jest szczególnie ważną gałęzią rolnictwa, bowiem wywiera istotny wpływ na rozwój wszystkich jego branż, jak również innych działów gospodarki narodowej. Z tego też względu przemysł mleczarski wymaga szczególnego zainteresowania ze strony administracji państwowej, a także samorządów terytorialnych w aspekcie tworzenia dobrych warunków do rozwoju tego przemysłu, począwszy od produkcji wysokiej, jakości surowców, a kończąc na wyrobach finalnych.

Na rozwój i funkcjonowanie przemysłu mleczarskiego oddziałuje szereg czynników. Istotną barierą w rozwoju mleczarstwa w kraju oraz w województwie podlaskim jest forma prawna funkcjonujących przedsiębiorstw przemysłu mleczarskiego. W większości istnieją one na podstawie prawa spółdzielczego. Członkami spółdzielni mleczarskich są przede wszystkim rolnicy zajmujący się produkcją i sprzedażą mleka spółdzielniom, niezależnie od liczby posiadanych krów i rozmiaru sprzedaży mleka. Ze względu na specyficzny skład osobowy spółdzielców, odczuwa się brak specjalistów w procesie zarządzania spółdzielniami, jak również brak większego zainteresowania wdrażaniem innowacji w procesach zarządzania. Z tego też względu wskazane jest zaproponowanie innego rozwiązania w zarządzaniu spółdzielczymi przedsiębiorstwami mleczarskimi, jak np.: kontrakty menażerskie, umowy o zarządzanie, przekształcenie spółdzielni w spółki kapitałowe prawa handlowego oraz tworzenie międzyspółdzielczych grup kapitałowych. Szczególna uwaga powinna być zwrócona na przekształcenia spółdzielni w spółkę kapitałową, z uwagi na: większe możliwości zdynamizowania rozwoju sektora mleczarskiego, koncentracji spółdzielni, wzrost konkurencyjności przedsiębiorstw mleczarskich, pozyskanie zewnętrznych źródeł finansowania rozwoju, zwiększenie elastyczności w wykorzystywaniu instrumentów rynku finansowego (obligacje, publiczne emisje akcji itp.) oraz usprawnienie systemów zarządzania.

Podmioty gospodarcze przemysłu mleczarskiego odgrywają w sektorze przemysłu spożywczego szczególną rolę z tego tytułu, że ich produkty finalne mają znaczące zastosowanie w przemyśle branży: cukierniczej, piekarskiej, mięsnej, napojów bezalkoholowych, tłuszczowej, w przemyśle farmaceutycznym oraz w garmazerniach. Przetwórstwo białka mlecznego, które jest głównym i najwartościowszym składnikiem mleka, ukierunkowane jest na cele spożywcze i techniczne. Dlatego mleczarstwo w gospodarce żywnościowej regionu i kraju w sposób zdecydowany oddziałuje na rozwój: konsumpcji, rolnictwa, przemysłu i handlu. Jest zatem w gospodarce żywnościowej podsystemem rynkowym o trwałych i silnych sprzężeniach zwrotnych między poszczególnymi jego elementami. Stąd rozwój mleczarstwa powinien być obiektem badań naukowych, jak również obiektem zainteresowań administracji państwowej i organizacji samorządowych. Prawidłowe jego ukierunkowanie umożliwi racjonalne wykorzystanie naturalnych zasobów rolnictwa oraz stabilizację dochodów wielu gospodarstw rolnych. Dla północno-wschodniej części Polski mleczarstwo może stać się podstawowym kierunkiem produkcji i rozwoju gospodarczego.

Literatura

Agencja Rynku Rolnego 2012, Biuletyn Informacyjny, nr 2, Warszawa.

Agencja Rynku Rolnego 2013, Oddział Terenowy Agencji Rynku Rolnego w Białymstoku, Białystok.

Dokument elektroniczny, tryb dostępu: [<http://ec.europa.eu/agriculture/rca/database/database.cfm>, data wejścia: 06.05.2013].

Informacje o sytuacji w rolnictwie 2011, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa.

Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Departament Rynków Rolnych, „Zintegrowany System Informacji Rolniczej” 2012, nr 49/2012, Warszawa.

Rocznik Nauk Rolniczych 2012, J. Wilkin (red.), Warszawa.

Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2011, GUS, Warszawa.

Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2012, GUS, Warszawa.

Rocznik Statystyczny Województwa Podlaskiego 2012, Urząd Statystyczny w Białymstoku, Białystok.

Rynek Mleka. Stan i perspektywy 2012, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Warszawa.

Rynek Rolny 2012, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Warszawa.